

Matti Väisäsvaara

Sijoittumattomat

Matti Väisäsvaara

SIJOITTUMATTOMAT

© 2010 Matti Väisäsvaara

Kustantaja: Books on Demand GmbH, Helsinki, Suomi

Valmistaja: Books on Demand GmbH, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-498-427-0

Lähtö itkua vailla. Se oli useamman lähtijän testamentti. Se piti julkituota, sanoa jotakin sanoakseen, jotakin salatakseen. Minä, Tapio Koho, ikäluokkani viimeisin lähtijä, en voinut sitä sanoa. Ei ollut läheistä kenelle sanoa, keneltä salata – niitä omimpiaan. Eikä itketäkään. On jo tottumus, ja turtumus, tosiasioden näkeminen, kasvukumppaneiden kato, ne ovat kouliinnuttaneet näkemään: mikä on jäljellä, ei ole sitä mikä on ollut. Tilalle on tullut, jäädäkseen, se toinen. Eilinen, tämä päivä, huominen, se tuntematon. Paljas tosiasia. Siinä almanakka ja astrologia. Ja sillä sipuli. Ota tai jätä.

Olen pakannut vähäiset vaatteeni ja kimpsuni isältä perimääni kolhiintuneeseen lommoiseen matka-askiin. Seuraavan junan lähtöön on aikaa neljä tuntia. Ja kun käveleminen asemalle kestää kaksi tuntia, olen tullut ajantappamisen tekosyyllä Varpuvaaran korkeimmalle paikalle. Se on tarkalleen sadanviidenkymmenen metrin päässä rappusilta. Tiedän sen koska olen sen askelmitoilla mitannut. Ensin jo alakouluaikana. Ja sitten tarkemmin kun askelparin mitta venyi kasvamisen myötä puoleentoista metriin. Alkujaan sain mittaamisen ohjeet Viljamilta. Olin silloin viiden vanha. Viljami oli sata. Kun olen kahdeksantoista, Viljami on kuudenkymmenenkahden. Hän asuu pellon ja metsän rajassa, Taivashaavan ja Kurkistuskiven väliselle kalliokinkamalle itse rakentamassaan pyöreässä nurkattomassa mökissään. Silloin kun olin viiden, minulle opetettiin että Viljami on löylynlyömä, puusta pudonnut ja vähän säikähtänyt. Oli se Viljami yhden kerran siitä Taivashaavasta, sen puoliväliin

kolmihaaraisen paksun oksan päälle täkistä ja olkipatjasta kyhäämästään katsomosta, josta se puoli makuu/istuma-asennosta luki Jumalan taivaan kanteen tulikirjaimilla kirjoittamia viestejä, pudonnutkin. Ja pyöreäksi nurkattonurkattomaksi Viljami on mökkinsä rakentanut varmistuakseen siitä, ettei piru saa nurkkaan ahdistettua.

Kapuan lähtöpäivänä Kurkistuskiven päälle. Se on päältä tasainen, kotirapun suuntaan kalteva. Siinä kun makoilee pääpuoli kotoa pois päin, näkee mahtavan kuhmuraisten vaaramaisen, ja sinisen autereen, ja laajan laajan Jumalan selän takamaan, silmäkantamiin. Kiveen on hakattu nimiä. Liisa, Hilikka, Elvi, Viljo, Veikko, Niilo, Tuomo, Pekka. Ja päällimmäisenä rivin ylimpänä Viljami, omakätisesti kilkutettu: Viljami. Muuttanut Taivaaseen 1965. Halailee Enkeleitä. Siivet Räpisee. Höyhenet Pölisee. Ole Turvattu. Supliikki Riittää Aina Aamuruskoon Asti.

Ja minä kilkutan rivin alimmaiseksi: Tapio Koho. 1962.

Kun olin viiden, Viljami sanoi:

- Jumala on viskannut tuon Kurkistuskiven tuohon.
- Miks varten?
- Jotta sen päältä käsin näkee kauas.
- Miten kauas?
- Pietemmälle kuin mistään muualta.
- Miten pitkälle?
- Taivaan eteiseen. Ja Taivashaavasta näkee Taivaaseen.
- Ääh?
- Näkee. Minä olen katsonut. Ja nähnyt.
- Mitä sinä sieltä Taivaasta näit?
- Enkelit siellä tanssii. Näin! Pyörivät ja pyörivät. Siivet näin!
- Ihanko totta?

- Tosi on. Viljami ei sinulle valehtelee!

Ja uskoinhan minä vaikka toiset ei. Kuhan höperehtii, Viljami, sanoivat. Vähän isompana, kun menin kouluun, en ollut enää yhtä varma. Ei kyllä opettajakaan sitä muuten todistanut, luki vain siitä kirjastaan niin ja niin, mutta ei sitä siinäkään todistettu, sanottiin vain. Ajattelin että kun kerran maailma on pullollaan kaiken sortista sanomista, jota ei opettaja eikä kirjatkaan pysty enempää oikeaksi kuin vääreksikään todistamaan, rupesi tekemään mieli uskoa yhtä paljon Viljamia kuin niitäkin, jotka sanoivat sen höperehtivän.

Ei kukaan täysjärkinen rakenna pyöreää nurkatonta mökkiä, sanoivat. Höperö mikä höperö.

Siihen pyöreään mökkiinsä Viljami vielä kolmeksi vuodeksi jää. Lähtöaikansa Kurkistuskiveen hakannut. Asiansa tässä ajassa hallitseva. Niin sanoo. Ja vaeltelee Jumalan selkänsä takamaaksi suutuspäissään viskelemillä pahkuraisilla vaaroilla, onkii lampien ahvenia ja matikoita, pyydystelee ”nuihen” laittomiksi väittämillä tokkapuilla metsoja, teerejä ja pyitä. Ja kiipeää Taivashaapaan lukemaan Jumalan Taivaan kanteen tulikirjaimilla kirjoittamia viestejä, Viljami. Enkä ole varma, onko hän väen vähenemisen jälkeen sen yksinäisempi kuin aikanammekaan koska tiedän vissin varmasti, että kyllä hänellä seuraa on. Ja elämänkatsomukseen ominainen itsellisyys ja itsepäisyys pitävät kutinsa:

- Ole turvattu.

Kurkistuskiveltä näkee mahtavan vaaramaiseman Pohjois-Karjalan, Kainuun ja Savon rajamailla, ei yhteenkään niistä kokonaisuutena kuuluva vaan jokaisessa osana rähmällään. Äidin syli. Satunnaisten savotoiden, pellonraivausten, tietöiden, renkimisien ja piikomisien maa. Ja pikkutilallisten tilkkutäkki, lapsiaan ankarasti kohteleva äitimaa. Syntyhistorian tietää Viljami. Kun Jumala oli luonut maat ja vedet, oli Häneltä jäänyt vahingossa selkensä taakse pieni aukko, turhanaikainen lämpäre, niin oli sattumalta sen huomannut, ja harmistuneena hajamielisyydestään viskellyt siihen äkämystyksissään tähteeksi jääneitä roippeita, pahkuraisia kivikkoisia vaaroja ja niiden välisiä suoriekaleita. Ja oli sinne siinä tohinassa tullut viskeltyä kirkasvetisiä kylmiä lähteitä, liriseviä puroja ja möyryäviä koskia, ja mustavetisiä lampejakin. Oli siitä sitten vähän rauhoittunut. Tuumannut, jotta siinäpäähän tuo nyt on, ruoja, ja saapi sellaisenaan kelvata. Niin kuin on kelvannutkin. Paremmen puutteessa. Sittenmin kolmen maakunnan, kolmen pitäjän ja kolmen kylän yhteisyydeksi muotoutunut, ei yksin yhdenkään vaan kaikkien kolmiyhteinen, selkensä takamaa.

Sen alkuperäisestä asutuksi tulemisesta ei koulujen pilaamattomilla asujilla ole tutkimukseen perustuvaa tietoa. Se mitä on, perustuu sukupolvilta seuraaville ja taas seuraavilla tarinoiduista kertomuksista ja muisteluksista – Viljamin mielestä ainoisiin luotettaviin.

- Ole turvattu. Supliikki riittää aina aamuruskoon asti.

Ja Viljamin kertomuksista tiedetään, että vaaroille ovat

kiivenneet halloja pakoon, ja kivikoita kiroamaan, senaikaiset Aarot, Oskarit ja Tahvot Lyyteineen, Mantoineen ja Tiltoineen – vähiste vajaa ettei puunuija olalla letistä riepottaen. Ja pulinat pois sävellyksin sukuja jatkamaan.

Viljami tietolähteenä on uskottava, että näin on. Siihen on tyytyminen. Parempaa ei heru. Siksi ettei parempaa ole.

Mutta se mikä on jäljellä 1960 luvulla, ovat raiskatut metsät, muutamat tuuleen haipuvat savut, ruostuneet välttien, aatrojen ja karhien raadot pusikoissa. Ja muutamat kymmenet nuukahtavista työpaikoista eijjoota hakevat ja saavat jälkeläiset niin ja niin monennessa polvessa. Ja yksinäinen mies, mikä lienee Oskari kolmas, kuljeskelee siellä vielä joskus raiskioita katselemassa. Näkee aution mökin oven, jonka yläsarana on murtunut, vinossa repsottamassa. Vaaran yli pyyhkivän vinkan sitä eestaas riepottamassa. Kuulee sen sinfonian, oivaltaa arpisen sielunsa pohjakerroksissa musiikin sanoman, 1960 luvun finlandian, ja tiedostamatta kätensä liikettä ottaa hatureuhkan päästään, seisoo se kourassaan hetken, havahtuu ja säpsähtää, vilkaisee ympärilleen eihän kukaan vaan ollut näkemässä katseella. Ja tyhjän nähtyään painaa reuhkan takaisin päähänsä, kävelee pois – hyvin hitaasti. Raivaajaisien jälkeläinen, mikä lienee Oskari kolmas, pikkuisen ikävuosiaan kumarampi.

Meidän hankintana tekemä viimeisin puutavarasavotta alkoi syksyllä 1961. Elokuun viimeisellä viikolla kävi lautakunnan metsäteknikko arvioimassa ja merkitsemässä hakattavan alueen. Silloin isä oli vielä kiertelemässä mukana, vaikka hänen kulkemisensa kivikkoisessa mastossa oli vaivalloista äheltämistä. Jouduimme välistä häntä odottelemaan. Metsäteknikko oli lukevinaan karttaa, näytti minullekin, piirteli aluetta sormellaan, pälyili ympäristön puustoa. Minusta se näytti näennäiseltä tekemiseltä. Tosiasiallisesti odottelimme isää. Hän tuli hitaasti, pysähtyi välillä, kumartui ja nojasi käsillä polviinsa, katse puuston latvustoon unohtuneena, näytti olevan jossain muualla, havahtui sitten säpsähtäen metsäteknikon toimenpiteeseen kuuluvan asian puoliksi kohteliaiseen kysymykseen muotoilemaan toimenpiteeseen liittyvän toteamiseen:

- Joo niin... joo.

Sodasta isä oli kotiutettu vuonna 1944, vajaan puolen vuoden päästä äidin kuoleman jälkeen, sydämen toimintahäiriöiden ja pahaksi äityneen reuman takia. Eivätkä ne vaivat kotioiloissakaan hellittäneet. Hän oli täysin työkyvytön, poti nivelsärkyjään, kapusi usein uunin pankolle jäseniään lämmittelemään, ja jos ei kavunnut, istui uuninvierusrahilla selkä lämmintä uuninkylkeä vasten, ainoina lääkkeenään hotapulverit. Vapisevin käsin hän koplotteli sulkapäisen intiaanimiehen päänkuvalla varustetusta pussista punertavaa jauhetta sisältävän lapun, tuhiasi sen ränniksi ja valutti sisällön suuhunsa, ryyppäsi vettä päälle, kääri sätkän sanomalehdestä repäisemäänsä paperisuikaleeseen, sylkiliimasi ja sytytti. Sorminivelet olivat turvoksissa, sormet vääntyilleet luonnottoman näköisiksi, keskisormen kynsipää

oli nimetöntä vasten syrjällään. Kaksi kertaa viikossa lämmitettävälle saunalle ja sieltä takaisin pirttiin käveleminen oli kumaraista hiipimistä, paidan napittaminen työntäyteistä tuhraamista huh huh huokausten kera. Useina öinä heräsin isän ähkäisyihin, hypähtelyyn ja ärjäisyyn. Ja kun olin tietoinen äidin ja Jyrkän Loviisa vainaan hätäkasteella Sinikaksi ristimän, pieniä elonmerkkejä antavan siskoni lähtöhetkistä, tiesin isän yöllisistä ähkäisyistä hänen vetävän kelkkaa, tuiskussa, umpihangessa, kuormana kuolevat äiti ja Sinikka, ja se kolmas, itsesyytös ennen sotaan joutumista liian vähistä polttopuista, viimeisillään olevalle äidille säilytetystä kuormasta, öisin tuiskussa vedettävästä.

Leimauspäivän iltapuhteella laadittiin pöydän ääressä hakkuusunnitelma laskelmineen. Sen yhteistuumin tekeminen tarkoitti isän puolelta ”tehhään silläkeinin” osallistumista. Seurasin toimitusta vierestä ja vastailin muutamii metsäteknikon kysymyksiin, jotka hän näytti isän näennäisen mukanaolon huomioineena minulle osoittavankin. Kolme vuotta vanhempi veljeni Antti oli häippässyt ”omille teilleen kuin Otrameän koira,” mutta päinvastaiseen suuntaan. Jo juhannusaaton kokkotulilta ja lavatansseista alkaen, jolloin hän oli ensimmäisen kerran saatellut Otramäen Elvin kotiinsa, oli hän livahdellut kotoa enempää selittelemättä.

Marraskuun ensimmäisellä viikolla isä allekirjoitti hankintakauppasopimuksen puutavaryhtiön ostomiehen kanssa. Kauppa käsitti vähäisen tukkierän ja sataviisikymmenä kiintoa ropseja autotien päässä olevalle lanssille ajettuna. Kipeimpään tarpeeseen tuli pieni ennakkomaksu. Puiden kaato alkoi marraskuun kolmannella viikolla. Samaan aikaan aloittivat meidän maahan rajoittuvassa puutavarayhtiön metsässä Korkalaisen veljekset

ja Pursialan epävirallinen ottopoika Pekka Vasara. Heille ryhtyi ajomieheksi Loukkusärkän Arttu, joka oli tehnyt hankintakaupan omastakin metsästään, ja minä sain ryhtyä ajomieheksi meidän omaan savottaan.

Pekka Vasara tuli meille kortteerimieheksi sillä puheella että oli tarvittaessa Antin apuna isoimpien tukkipuiden kaadossa ja kalliokinkamilta ajokelpoisempaan maastoon vierittämisessä. Meillä Pekka asui helmikuun alkupuolelle asti muutamia Pursialaan tekemiään pyhänseutukäyntejä lukuunottamatta. Illat pirtissämme sujuivat sutjakkaasti hänen vääreleukaisten puheidensa siivittämänä. Emme osanneet ennalta arvata minkäläatuisia laukomisias seurasi hänen vakavaksi tällätystä turparustingistaan, emmekä sitä milloin valehteli, milloin puhui totta, osasi sekoittaa ne niin luonnikkaasti. Minulle rakentui sellainen kuva, ettei Pekka elänyt sitä elämää, johon hänen eriskummallinen lapsuutensa ja varhaisnuoruutensa oli eväät suonut, vaan eli, tai helvetin hyvin näytteli muistiluussaan rakentamaansa toista elämää. Tiesikö kaikistellen itsekkään kummassa vaelteli, arvelin. Hän oli nuoresta iästään huolimatta kolunnut monet savotat ja voimalaitostyömaat Ylä-Karjalan, pohjoisimman Savon ja Kainuun alueilla. Hän väitti olevansa vastuuosallisena Suomussalmen Aittokosken vesien elinkautisvangitsemisessa voimalaitostekniikkaa kahleina käyttämässä. Lipsahduksista paljastui myös, että hän oli pitänyt oppimestareinaan, liki isänään, monensorttista kulkumiestä, taivaanrannanmaalaria, lentojatkää ja tilinsä sipannutta tuurijuoppoa ja sökönpelaajaa. Pelikortteja hän käsitteli näppärästi. Osasi niillä moninaisia temppejuja. Ja valehteli valehtelemisesta päästyään, ja oikaisi valheensa valehtelemalla aina uudestaan ja uudestaan. Ja irtaili ”totuuksille.” Ja puhui arvoituksenomaisia hävittömyyksiä niin luonnikkaasti ja vakavissaan ettei vaivojaan poteva isäkään näyttänyt

kaikistellen pystyvän päättämään toppuutellako vaiko nauraa.

Isää lukuunottamatta pelasimme katkoa ja sököä. Rahoina käytimme tupakoita. Pelin loputtua ne olivat melkein poikkeuksetta Pekan edessä röykkiössä. Kaapaistessaan ne käsimutkalla lähemmäs, hän totesi armottoman julmasti:

- Pois otti luoja leivän, niin otan minäkin.

Sitten tupakat osoittautuivat kuitenkin yhteisiksi. Pekka tarjosi niitä hövelisti jos emme kehdanneet muuten ottaa.

Olihan Pekka ne ”rehellisessä” pelissä voittanut. Isäkin katseli kivuliaisuudestaan huolimatta hävittömillä puheilla höystettyä venkoiluamme useimmiten pieni hymynkare suupielessään. Vain joskus harvoin, kun palaamisesta ja vehtaamisesta ei tullut, kesti se kuinka myöhään tahansa, ”lasta eikä paskaa,” niin kuin hän sanoi, saattoi hän urahtaa:

- Eikös se raamatun luku... kellokin... Mitä lieneekään.

Toruminen oli kummiskin näennäistä. Olimmehamme toki metsätyössämme edistyneet sen verran isän odotusta paremmin, että hän pystyi ottamaan kottia ennen varsinaista mittaamista. Vastanhangoittelamatta me kuitenkin kolistelimme pihalle ja nurkan taa. Töllistelimme varsinaisen homman ohella taivaalle. Siellä tähtiveitikat iskivät meille silmää.

Lupsakkahymyinen pilviukko vaelsi rauhallisesti kuun editse, alla havumetsäinen kuhmurainen vaaramaisema, äidin syli, kolmen nuorukaisen silmän ja sielun elinikäisen kuvan tallentuma.

- Kun olisi millä kuvata, sanoin.- Tai kun osaisi maalata.

- Tekniikan oppii harjoittelemalla, sanoi Pekka. -

Näkemistä ei. Sitä joko näkee... tai sitten ei, jatkoi samalla varmuudella kun ravisteli viimeiset tipat.

Vilunpuistatusten saattelemana kolistelimme takaisin pirttiin.

Sijoittumattomat on rohkea ja koskettava kertomus 1960 luvun autioituvasta Jumalan selän takamaasta ja sieltä sijoittumattomuuteen muuttajista. Härkäreisimpänä ja röyhkeimpänä äiditon ja isätön Pekka Vasara, kiemuroillaan tietään köyhyydelle kenkää antavaksi keinoja kaihtamattomaksi myyntimieheksi raivaava Jumalan selän takamaan kouluma näyttelijäpersoonana. Valehteleva kieroileva velmu, koditon taivaanrannan maalari. Ja väittää olevansa oikealla alalla, koulutustaan vastaavissa hommissa. Ja lopuksi vanki. Mieli-pidevanki. Tarkemmin sanottuna mieli-piteensä vanki. Sen tosiasiana tunnustava. Ja kiemuroitaan katumaton huijarisutki.

